

Література

1. Блок А. О театре. Собр. соч. в 8-ми томах. Т. 5. М.-Л. ГИХЛ.
2. Донцов Д. Поетика українського рисорджименту // За вільну Україну. 1991. 23 лют.
3. Толстой Л. Н. Полн. собр. соч.: В 15 т. – Т.13. М.: Гослитиздат, 1949.
4. Українка Леся. Про мистецтво / Леся Українка. К. : Мистецтво, 1966. 296 с.
5. Українка, Леся. Зібрання творів у 12-ти т. Т. 8. Літерат-крит. та публіцист. Статті. К., Наук. думка, 1977.

УДК 821.161.2–6 Українка (02.038): 002.2 (477) «1950/2021»

ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ІСТОРІЯ БАГАТОТОМНИХ ВИДАНЬ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИЦІ (1950–2021)

Прокіп Валентина,

*кандидатка філологічних наук, наукова співробітниця
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(м. Львів, Україна)*

Подано короткий виклад історії публікацій епістолярної спадщини Лесі Українки в багатотомних виданнях творів письменниці впродовж 1950–2021 рр.

Ключові слова: *Леся Українка, багатотомне видання, епістолярій, лист, цензура.*

A brief history of publication of Lesia Ukrainka's epistolary heritage in multivolume editions of the writer's works during 1950–2021.

Key words: *Lesia Ukrainka, multivolume edition, epistolary, letter, censorship.*

1. Ідея видати повне зібрання творів Лесі Українки була задекларована вітчизняними літературознавцями (М. Деркач, М. Драй-Хмара, М. Зеров, Б. Якубський та ін.) ще в 30-х роках ХХ ст. і на той час навіть частково втілена в життя. Готувалась і відповідна наукова база – у 1927–1930 рр. з'явилося книгоспілчанське видання творів письменниці [4]. Також один за одним потрапляли до друку її листи: у першій половині ХХ ст. у різних збірниках та часописах («Червоний шлях», «Україна», «Літературно-науковий вістник», «Вперед», «Радянське

літературознавство», «Назустріч», «Жінка», «Більшовик Полтавщини», «Жовтень», «Літературна Україна», «Вітчизна») було опубліковано понад 70 кореспонденцій. Видати окремо епістолярну спадщину Лесі Українки хотіли ще в кінці 30-х років ХХ ст. у Львові, але вперше збірка листів письменниці вийшла тільки 1950 р., скорочено і в російському перекладі [11]. Упорядники відібрали 104 епістолярні тексти, які недостатньо відображали філософсько-літературні, політичні та лінгвістичні погляди адресантки, відкинувши найбільш важливі для розуміння її світогляду кореспонденції, зокрема до М. Драгоманова. Цензуровані листи вводили в оману тенденційністю перекладу та недотриманням задекларованих упорядниками і редакторами принципів і критеріїв відбору матеріалу до тритомного видання, в останній книзі якого містилася незначна частина епістолярної спадщини письменниці.

2. Найціннішим здобутком вітчизняного лесезнавства у 1950-х рр. стало зібрання творів Лесі Українки в 5-ти томах [7] Останній із них був укладений за автографами та копіями листів поетеси, зосереджених в основному в рукописному відділі Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР – у фондах Лесі Українки (Ф. 2), І. Франка (Ф. 3), О. Кобилянської (Ф. 14), М. Павлика (Ф. 101). 465 кореспонденцій за 1881–1913 рр., більшість із яких було надруковано вперше, являли собою хронологічну збірку епістолярних пам'яток письменниці. Упорядники О. Білецький, М. Грудницька й А. Іщук у своєму розпорядженні мали 700 виявлених і зібраних на той час листів Лесі Українки, збірники АН УРСР «Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження», рукопис незавершеної монографії М. Деркач «Літопис життя і творчості Лесі Українки», статті співробітників Інституту літератури. У далеко не повному, проте поважному виданні АН УРСР було вміщено листи до 28 адресатів письменниці – до батька, матері, братів та сестер, дядька М. Драгоманова і його родини, І. Франка, М. Павлика, О. Кобилянської, О. Маковея, Н. Кибальчич, В. Гнатюка, Ф. Колесси, А. Макарової та ін. Упорядники дотримувалися критеріїв, задекларованих попередниками. Не обійшлося й без критики, як в Україні (Кухалашвілі К. зосереджував увагу на невикористаних можливостях зібрання [2]), так і за кордоном (Одарченко П. писав про цензуру і вибірковість матеріалу [6]). Однак видання творів Лесі Українки навіть у такому форматі було на той час своєрідним проривом у наукових колах, адже епістолярій письменниці довго друкувався розпорошено.

Джерельна база, датування, правопис, географія, вкраплення іншомовних текстів – усе це часто залишалося поза увагою редакторів. 1956 року фактично вперше було здійснено спробу популяризувати епістолярну спадщину Лесі Українки. На жаль, у наступному зібранні зауваження літературознавців здебільшого враховано не було.

3. 1965 р. у видавництві «Дніпро» вийшли друком твори Лесі Українки в 10-ти томах [8]. Два останні з них містили листи письменниці, упорядкуванням і підготовкою текстів яких займалася В. Курашова. У виданні було опубліковано тільки 395 кореспонденцій до 40 адресатів, у ньому не було покажчика імен та назв, а передмова та окремі примітки були надто короткі, але збірка мала й свої переваги. Бо хоча до неї не ввійшло близько ста листів, що були надруковані 1956 р. (переважно короткі кореспонденції або ті, що торкалися господарських справ), проте було вміщено 35 нових листів, не публікованих раніше, – до М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Аркаса, Г. Хоткевича, О. Луцького тощо. Щоправда, знову не обійшлося без цензурних вилучень, зокрема тих уривків або й цілих кореспонденцій, де йшлося про релігійні традиції Косачів, ставлення Лесі Українки до українсько-російського питання й т. і.

4. 1971 р. громадськість України та світу широко відзначала 100-ліття від дня народження письменниці. Цій даті було приурочено багато конференцій, наукових семінарів, публічних лекцій. У рамках ювілею вийшло друком чимало збірників, монографій та окремих статей про поетесу. З цієї ж нагоди 1970 р. в Нью-Йорку побачила світ одна з найцінніших праць про письменницю – «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» [1]. Це унікальне науково-документальне дослідження О. Косач-Кривинюк миттєво одержало за кордоном багато схвальних відгуків, проте в підрадянській Україні його було визнано «буржуазно-націоналістичним», незважаючи на очевидну цінність понад 700 опублікованих у книзі листів Лариси Косач-Квітки, понад 200 із яких друкувалося вперше. Альтернативним виданням в УРСР (найповнішим донедавна) стало зібрання творів Лесі Українки у 12-ти томах, яке в 1975–1979 рр. видала Академія наук УРСР [9]. Упорядники (В. Яременко, О. Білявська, В. Святовець), дотримуючись загальноприйнятого принципу розташування матеріалу, опублікували листи в трьох останніх томах. Наукове видання вирізнялося від попередніх багатством надрукованого матеріалу взагалі й епістолярної спадщини зокрема. Порівняймо:

2. Роки видання	3. 1956	4. 1965	5. 1975–1979
6. Кількість листів	7. 465	8. 395	9. 773
10. Кількість адресатів	11. 28	12. 40	13. 60

5. Воно містило близько 100 кореспонденцій письменниці, що публікувалися вперше. Упорядники та редактори в коментарях і примітках враховували досвід і помилки попередників і використовували фактичний матеріал, зібраний М. Деркач, М. Грудницькою, В. Курашовою, А. Ряппо і навіть О. Косач-Кривинюк. І хоча «Хронологія життя і творчости» особливо не фігурувала серед джерел, згадка про неї в передмові до епістолярію все ж таки є. У радянському виданні з'явилося 129 листів, надрукованих лише в «Хронології». На її підставі редактори нового видання виправили також деякі помилки попередників. Проте поза друком через цензурні утиски залишилося 107 листів, опублікованих О. Косач-Кривинюк.

Таким чином, так зване повне зібрання творів Лесі Українки у 12-ти томах потребувало доповнення забороненими цензурою художніми текстами, статтями, перекладами, листами без купюр. Про це йшлося вже на початку 1990-х рр. Для підготовки фахового Повного зібрання творів поетеси, куди мала б увійти й епістолярна спадщина письменниці, 2006 р. на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки за підтримки Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України було створено Науково-дослідний інститут Лесі Українки.

Істотно допомагали в роботі новоствореному закладу й публікації інших дослідників. 1998 року співробітники Клементінуму (Чехія) виявили в своїх фондах унікальні епістолярні документи родини Драгоманових-Косачів – їхніми пошуками вітчизняні дослідники займалися не одне десятиліття. 2003 р. стараннями С. Кочерги у світ вийшла книга «Листи так довго йдуть...»: Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі» [5]. З ініціативи Союзу українок Америки в науковий обіг тоді завдяки виданню було введено без вилучень 184 листи з архіву родини, серед яких і тексти Лариси Косач-Квітки.

Отож на початку ХХІ ст. на часі була підготовка джерелознавчо-текстологічної бази епістолярію мисткині.

Потребувало з'ясувати, де зберігається кожен автограф або ж копія чи першодрук, аби вціліла частина листів, яка «пережила» дві світові війни, революційні зміни, репресії, у повному обсязі потрапила в науковий обіг. Попри те, що географія епістолярної спадщини Лесі Українки досить широка (її кореспонденції знайшли прихисток у багатьох містах України та світу – в науково-дослідних установах (Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Інститут Гувера при Стенфордському університеті у США, Рукописний відділ Болгарської академії наук); бібліотеках (Слов'янська бібліотека у Празі при Національній бібліотеці Чехії, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, Центральна національна бібліотека м. Флоренції), музеях (Київський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Музей Лесі Українки Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Волинський краєзнавчий музей, Чернігівський літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського, Музей Лесі Українки у м. Ялті; архівах (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України)), усі знайдені натоді листи письменниці (928 од. до понад 60-ти адресатів) було опубліковано у 2016–2018 рр. [3]. У науково-популярному виданні «Комори» (упорядник – В. Прокіп (Савчук)) епістолярні тексти Лариси Косач-Квітки було подано без вилучень та купюр, здебільшого за автографами чи вивіреними копіями. Також максимально було збережено лексичні, морфологічні та пунктуаційні особливості автографів, оновлено приміткову та джерелознавчу базу.

На сучасному етапі чи не єдиною достатньо не дослідженою проблемою щодо епістолярію Лесі Українки залишалася датування її текстів. Від того, чи правильно його встановлено, часто залежить дата написання художнього тексту або ж факт із біографії. Лариса Косач-Квітка в основному датувала листи за юліанським календарем, на той час так велося літочислення в Російській імперії, до складу якої входила Правобережна Україна. Проте вона нерідко виїжджала за кордон чи писала листи адресатам, що мешкали в країнах, де користувалися григоріанським календарем. Тоді листи датувала за новим, старим або відразу за обома стилями. З цієї причини встановити точне датування іноді непросто, тому в попередніх виданнях часто помилково визначали дату написання того чи іншого листа або оминали її. Це питання стало одним із пріоритетних для мене як упорядника епістолярію Повного академічного зібрання творів Лесі Українки в 14 томах

[10], який презентував Волинський національний університет ім. Лесі Українки до 150-ліття від дня народження Лариси Косач-Квітки. Наразі у виданні подано найповніше на сьогодні зібрання епістолярію Лесі Українки (934 тексти, включно з фрагментами). До кожного тексту додано розлогий науковий коментар (джерелознавчо-текстологічний, історико-літературний і реальний) і широку приміткову базу; встановлено та уточнено датування листів Лесі Українки за юліанським і григоріанським календарями, подано відповідні коментарі; у примітках уперше відновлено й подано фрагменти, викреслені адресанткою під час роботи над текстами окремих листів. До томів також підібрано відповідний ілюстративний матеріал із фондів Лесі Українки, що зберігаються в Україні та за її межами.

Таким чином, дослідження епістолярію Лесі Українки, що і до того постійно перебував у полі зору вчених, нині входить у нову фазу. Видання Повного академічного зібрання творів письменниці відкриває нові перспективи для дослідників, а це сотні праць, присвячених генію Лесі Українки, її життю та творчості.

Література

1. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / редактор П. Одарченко; УВАН у США. Нью-Йорк: [Б. в.], 1970. 923 с.
2. Кухалашвілі К. Листи Лесі Українки. *Вітчизна*. 1956. Ч. 9. С. 180–183.
3. Леся Українка. Листи / упоряд. В. Прокіп (Савчук), передмова В. Агеєва. К.: Комора, 2016–2018. Т. 1–3.
4. Леся Українка. Твори / за заг. редакцією Б. Якубського. К.: Книгоспілка, 1927–1930. Т. 1–12.
5. «Листи так довго йдуть...» Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упоряд. С. Кочерги, післямова О. Сліпушко. К.: Просвіта, 2003. 308 с.
6. Одаченко П. Нове академічне видання творів Лесі Українки. *Леся Українка: Розвідки різних років*. К.: Вид-во М. П. Коць, 1994. С. 184–188.
7. Українка Леся. Зібр. тв.: у 5 т. / редкол.: М. П. Бажан та ін. К.: Держ. вид-во худож. літ., 1951–1956.
8. Українка Леся. Зібр. тв.: у 10 т. К.: Дніпро, 1965.
9. Українка Леся. Зібр. тв.: у 12 т. / редкол.: Є. С. Шаблювський та ін.; АН УРСР. К.: Наук. думка, 1975–1979.
10. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021.
11. Українка Леся. Собрание сочинений: в 3 т. М.: Гослитиздат, 1950. Т. 3. 1950. С. 145–387.